

JURGIS AMBRAZIEJUS PABRĘŽA – DVASINIO IR VISUOMENINIO GYVENIMO ŠVYTURYS

Aleksandras Žalys

Jurgis Ambraziejus Pabréža yra viena žymiausių žemaičių kultūrinio sajūdžio XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmojoje pusėje figūrų – kunigas ir gydytojas, botanikas ir kultūrininkas, rašytojas mokslininkas. Jis priklauso tai didžiujų žemaičių grupei, kurią rezentuoja žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis, išvertęs „Naujajį Testamentą“, Kajetonas Rokas Zabitis, paruošęs lietuvių ir žemaičių elementorių, Dionizas Poška, Silvestras Valiūnas, Simonas Stanevičius, Simonas Daukantas ir, žinoma, žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, su kuriais J. A. Pabréža artimai bendravo ir bendradarbiavo.

Garsusis kunigas ir visuomenės veikėjas J. A. Pabréža gimė 1771 m. sausio 15 d. Lenkimų parapijoje, Večių kaime. Pakrikštystas Jurgio vardu, Ambraziejaus vardą gavo įsirašydamas į pranciškonų ordino vienuolyną Kretingoje 1816 metais. Baigęs Kretingos mokyklą 1792 metais, J. A. Pabréža įstoja į vyriausiąją Lietuvos mokyklą – Vilniaus universitetą, kur studijuoja istorijos, medicinos, botanikos, chemijos, teisės ir teologijos dalykus. J. A. Pabréžos studijas nutraukė 1794 metų Tado Kosciuškos sukilimas, į kurį įsitraukė, kaip ir daugelis studentų, karštų savo krašto patriotų. Tai įtikinamai liudija didelės monografijos apie J. A. Pabréžą, išleistos 1994 m. Romoje, autorius Viktoras Gidžiūnas, remdamasis profesorių Mykolo ir Vaclovo Biržiškų tyrinėjimais. Tų pačių metų rudenį J. A. Pabréža – jau Varnių kunigų seminarijos klierikas, o dar po dvejų metų jis išven-

tinamas į kunigus. J. A. Pabrėžos gyvenimas bei veikla ir kaip dvasininko, ir kaip mokslininko ypatingai sutelktas, kondensuotas, intensyvus. Rūpestis savo dvasia ir pašaukimu toks gilus, platus ir visapusiškas, kad vien tai galima būtų išsamiai ir detaliai aptarti, analizuoti. Tai savo puikioje J. Pabrėžos gyvenimo bei veiklos studijoje ir daro istorikas V. Gidžiūnas.

J. A. Pabréža kunigavo daugelyje žemaičių krašto parapijų. Tai gerai atspindi pagrindinių vietovių paminėjimas: Šiluva, Raudėnai, Tverai, Plungė, Kartena, Kretinga. Be to, J. A. Pabréža labai daug keliavo rinkdamas istorinę, etnografinę medžiagą, botanikos eksponatus. Jis išgarsėjo kaip pamokslininkas, buvo plačiai žinomas visam žemaičių kraštui. Jo pamokslai atrodo kaip mokslinės studijos, kurioms jis specialiai ir labai rimtai ruošdavosi, nuosekliai ir plėtėti remdamasis Šventuoju Raštu, istorine ir etnografine medžiaga.

Kaip savo iškas filosofinis veikalas yra J. A. Pabrėžos sau pasirašyti, nuolat papildomi, atnaujinami gyvenimo principai, elgesio taisyklės, kuriuos jis vadina „Ryžtais“ (nuo žodžio „pasiryžimai“). Štai nedidelė ištrauka iš 1799 metais Raudėnuose užrašytų „Ryžtų“, kuriuose itin pabrėžiamas atidumas ir pagarba kitam žmogui: „Niekados nepykti ant patarnaujančio berniuko. Kad tai būtų įvykdyma, nesikrimsti dėl jo klaidų. Už pirmą kartą įspėti lengvai, paskui aštriau, o jei nesitaiko – ir trečią kartą. Po trečio karto, jei dar nesitaiko, tada jau be jokio vidujinio susijaudinimo pelnytą bausmę pritaikyti. Nesiklausyti įtariančių, bet tuo įspėti, kad šlovę plėsti artimui yra nuodėmė. Jei nebūtų galima perspėti, tuo pasišalinti arba rūstų veidą parodyti.“

J. A. Pabréžos nuopelnai ypač dideli kaip mokslininko, švietėjo, literato ir kultūrininko. Jis parengė apie 50 botanikos darbų, tarp jų didžiulį enciklopedinį leidinį, pavadintą „Taislius auguminis“, kur aprašo 643 augalus, rinko pinigus jam išleisti, tačiau jis buvo išspausdintas tik 1900 metais Amerikoje. J. Pabréža surinko didžiulę, apie 800 augalų, kolekciją, kuri vėliau buvo išdraskyta ir pateko į Odesos, Kauno ir Vilniaus universitetus. Mokslo darbus žymusis žemaičių kultūrininkas rašė lietviškai-žemaitiškai (žemaičių kretingiškių tame), susikurdamas savo ortografiją, taip pat lenkų ir lotynų kalbomis, parengdamas kelias dešimtis veikalų iš botanikos, farmakologijos,

Paminklas Jurgui Pabréžai

Kapas (kopyčia) Jurguiui Pabréžai

geografijos srities. Jis yra pirmųjų Lietuvoje originaliu enciklopedinio pobūdžio botanikos ir geografijos leidinių autorius. Deja, daug J. Pabrėžos darbų liko rankraščiuose ir nebuvu išspausdinti jam gyvam esant – panašiai kaip Kristijono Donelaičio raštai. Ir dar kartą, deja, neatsirado nieko panašaus į Liudviką Rėzą, galėjusio parengti ir išleisti J. Pabrėžos kūrybinį palikimą. Vaclovas Biržiška „Aleksandryne“ pateikia net tokią tezę: M. Valančius labai vertinės J. A. Pabrėžos darbus, „bet ir pats, vyskupu tapęs, Pabrėžai mirus, nė vieno jo rašto neišspausdino, kad ir galėjo tai atlikti“ (V. Biržiška. Aleksandrynas. II, XVIII–XIX amžiai. – Čikaga, 1963, p. 309). Svarbus dalykas, kalbant apie J. Pabrėžos kūrybą, yra tai, kad jis pirmasis sukūrė lietuvišką botanikos ir kitų mokslų terminiją, tuo pasitarnaudamas Lietuvos mokslui. Būdamas atsidavęs dvasininkas, sielovadininkas, J. A. Pabrėža tiek pat dėmesio skyrė žmonių fizinei sveikatai, darbavosi kaip gydytojas, pasiremdamas savo giliomis botanikos ir medicinos žiniomis. Iš viso yra likę 17 J. A. Pabrėžos rankraščių apie įvairias ligas ir jų gydymą.

J. A. Pabrėža yra prisidėjęs arba talkinės išleidžiant ne vieną istorinį ar švietėjišką veikalą XIX a. pirmojoje pusėje. Kaip pavyzdį čia galima paminėti jo vaisingą bendradarbiavimą su M. Valančiumi ir S. Daukantu rengiant istorinius darbus, renkant ir spausdinant tautosaką. Yra likęs ir nedidelis literatūrinės kūrybos pluoštas – eilėraščiai, kurie XIX a. išpopuliarėjo ir puikiai atspindi lietuviškožemaitiško meninio žodžio augimo kelią. Kaip ryškų pavyzdį čia pateikiame eilėraštį „Esu sau žmogelis“:

Esmi sau žmogelis šarpus kožnam darbe,
Vis man pagal noro klojas, Dieve, būk Tau garbė.

Atlikau baudžiavas, kiek uždėjo ponas,
Gir už tat mane urėdas ir kunigs klebonas.

Užmokėjau donj, nors su didžia bėda,
Nebijau dabar nei pono, né savo urėdo.

žydui nesu skolings, noris kas nedėlę
Atsigeriu patsai alaus, perku dėl prietelio.

Turiu jungą jaučių, tris žirgus išsertus
Ir namelius neskolingus, dėl kožno atvertus.

Turiu du sūneliu, dvi skaisti mergeli,
Kas tik anas gaun regéti, sako, kad panelés.
Prie tos mano laimés, kad ir pati šcyra,
Visi turtai ir karūnos dėl manęs nieks yra.

Kas ponui po žvaizdžių, kad pati apgauna,
Vargo mano nemainyčiau į jo didžią naudą.

Nors mažas prūdelis, vienok užmal miera,
Tankiai, kur dideli turtai, tikros meilés néra.

Aš visados linksmas, ar ariu, ar séju,
Būk ir toliau, prašau, Dieve, mano geradéju.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža mirė Kretingos vienuolyne 1849 metų spalio 30 dieną. Dar gyvas būdamas jis tapo dideliu dvasininiu autoritetu, kaip reta ypatingo gerumo, išsilavinimo ir darbštumo žmogumi. Būta dvasininkų sumanymu siekti, kad J. A. Pabrėžą pripažintų palaimintuoju. Istorikas V. Gidžiūnas taikliai yra paibrėžęs, kad J. A. Pabrėža stebétinai suderino du dažnai priešingus dalykus – gilų dvasingumą ir aktyvų veiklumą. Jis rašo: „Pabrėžos asmuo ir jo gyvenimas gali būti įkvepiančiu pavyzdžiu ir dvaisine parama tiems krikščionims, kurie aktyviai dalyvauja visuomeninėje veikloje ir nuolat susiduria su pavojumi atitolti nuo dvasinio gyvenimo šaltiniu“ (V. Gidžiūnas. Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849). Roma–Vilnius, 1994, p. 226). J. A. Pabrėžos atminimas gražiai įamžintas ir saugomas Kretingoje, tačiau jo dvasinis, kultūrinis palikimas dar neturi deramos vietas mūsų visuomeniniame gyvenime.

Literatūra

1. Dédės Atanazo Rasztai. I. Obrusitėliai. Tilžė, 1898.
2. Merkelis A. – Juozas Tumas-Vaižgantas. V., 1989.
3. Merkelis A. – Kun. Kazimieras Pakalniškis apie Dédę Atanazą. „Židinys“, XVIII. Kaunas, 1930.
4. Mykolaitis-Putinas V. – Literatūros vertybų ieškant. V., 1984.
5. Tėvynės sargas (JAV). 1989, Nr. 2.

RAUDĒNU KRAŠTAS

Straipsnių rinkinys

Leidėjas:

UAB **DIEMEDŽIO** leidykla (neperiodinės spaudos redakcija).
Vyr. redaktorius Danas Kaukėnas. Tel. 2 73 53 44, 8 686 5 11 00, faks. 2 73 19 00.
Pasirašyta spaudai 2007 08 07. 31 sp. l. Tiražas 1300 egz.
Spausdino AB „Aušra“, Vytauto pr. 23, 44352 Kaunas.
Užsakymas 772. Kaina sutartinė.